

KIRKKO JA JUUTALAISUUS-TYÖRYHMÄN OPINTOMATKA BERLIINIIN 2.-5.9.2010

Matkanjohtajat: FM Anu Heikkinen, dos. Mikko Ketola ja TM Hanna Rissanen

Muut osallistujat: DI Gideon Bolotowsky ja FM Daniel Weintraub Helsingin juutalaisesta seurakunnasta, Prof Tapani Harviainen, TT Pekka Lindqvist, dos. Timo Vasko, dos. Anni Maria Laato, TT Tomi Karttunen, TT Kaisamari Hintikka ja TT Hanne von Weissenberg Suomen ev.lut.kirkosta

Matkan tavoitteena oli tutustua Berliinin juutalaiseen elämään sekä paikalliseen kristittyjen ja juutalaisten vuoropuheluun ja saada laajempaa näkökulmaa Kirkko ja juutalaisuus -työryhmän oman toiminnan kehittämiseen.

Saksassa asuu nykyään arviolta noin 200 000 juutalaista, joista Berliinin juutalaiseen seurakuntaan kuuluu noin 11 000 henkilöä. Juutalaisten määrän laskeminen on Saksassa vaikeaa, sillä vain osa heistä on rekisteröitynyt juutalaisten seurakuntien jäseniksi. Berliinin juutalainen seurakunta on sikäli erityinen, että useiden juutalaisuuden suuntausten edustajat toimivat saman katto-organisaation alla. Seurakunnan alaisuudessa toimii kymmenen synagogaa, joista suurin osa edustaa liberaalia tai konservatiivista suuntausta. Yhteisseurakunnan ulkopuolella kaupungissa toimii muun muassa Addas Yisroel -yhteisön ortodoksisynagoga sekä Chabad Lubavitch -yhteisön synagoga.

Suurin osa Saksassa asuvista juutalaisista on maallistuneita, ja seka-avioliitot ovat yleisiä. Merkittävä osa Saksan juutalaisista on muuttanut maahan entisistä itäblokin maista viimeisten parinkymmenen vuoden aikana. Heille juutalainen uskonnollinen traditio ei läheskään aina ole tuttu. Tämä tuo haastetta myös uskontojen väliseen dialogiin.

Kristittyjen ja juutalaisten välisellä kohtaamisella ja vuoropuhelulla on Saksassa pitkät perinteet, ja maan vaikean lähihistorian vuoksi aiheeseen suhtaudutaan nykyisinkin erityisellä herkkyydellä. Toisen maailmansodan jälkeen Saksan kristityt ovat pyrkineet sovintoon ja keskinäiseen ymmärtämiseen maan juutalaisväestön kanssa. Kristityt ja juutalaiset ovat etsineet erilaisia kohtaamisen, keskustelun ja yhteistyön tapoja.

Berliinissä on myös paljon aiheeseen liittyvää nähtävää: monien synagogien lisäksi muun muassa juutalainen museo, natsiterrorin dokumentaatiokeskus, Wannseekonferenssin museo, lukuisia holocaust-muistomerkkejä sekä useita juutalaisia hautausmaita.

Tutustumiskohteet ja keskustelut

Torstai 2.9.

Matkan ensimmäinen ohjelmanumero oli opastettu kiertokävely Berliinin juutalaisten historiaan liittyviin kohteisiin Oranienburger Straßen ympäristössä. Oppaana toimi Jonathan Konits Jewish Tours Berlin -toimistosta. Kiertokävelyn aikana tutustuttiin muun muassa Oranienburger Straßen synagogaan ja juutalaiseen kouluun ulkoa käsin, vanhaan juutalaiseen hautausmaahan, jolla sijaitsee Moses Mendelssohnin hauta, sekä Rosenstraßen muistomerkkiin, joka on pystytetty toisen maailmansodan aikana juutalaisten aviomiestensä vangitsemista vastustamaan nousseiden ei-juutalaisten naisten muistolle. Kiertokäynnin aikana vierailtiin myös museoidussa rakennuksessa, jossa toisen maail-

mansodan aikana sijaitseva Otto Weidt -nimisen liikemiehen harjatehdas. Weidt onnistui pelastamaan yli tuhat juutalaista työntekijäänsä natsien vainoilta.

Jonathan Konits (oik.) opasti työryhmää kävelykierroksella juutalaiseen Berliiniin.

Illalla ohjelmassa oli israelilaisen Rami Kleinstein & Bandin konsertti Rykerstraßen synagogassa. Työryhmän seurana konsertissa oli pastori Ulrich Laepple, joka oli auttanut matkaohjelman järjestelyissä. Konsertti oli osa Berliinin juutalaista kulttuuriviikkoa, jonka aikana järjestettiin lukuisia konsertteja, näyttelyitä ja muita kulttuuritapahtumia eri puolilla kaupunkia. Runsas konserttiyleisö kertoi osaltaan kaupungin elävästä ja vilkkaasta juutalaisesta kulttuuriharrastuksesta.

Perjantai 3.9.

Aamulla työryhmä tapasi majapaikassaan hotelli Dietrich Bonhoefferissa Jewish-Christian Dialogue Conferencen puheenjohtajan, pastori Helmut Ruppelin ja opettaja Ingrid Schmittin, jotka kertoivat nykypäivän kristittyjen ja juutalaisten dialogista ja yhteistyöstä Berliinissä ja muualla Saksassa.

Kirkkojen ja juutalaisten yhteisöjen suhdetta pohditaan Saksassa monipuolisesti. Dialogiryhmiä on useita, ja erityisesti aiheen tutkimus on vilkasta, joskin aito ja toimiva dialogi jää Ruppelin ja Schmittin mukaan valitettavan vähäiseksi. Tunnetuimpia alan toimijoita on Institut Kirche und Judentum Humboldtin yliopiston yhteydessä. Uskontojen välisen ymmärtämyksen perustaa pyritään luomaan jo peruskouluissa, joissa erityistä huomiota on kiinnitetty uskonnon ja historian opetukseen. Juutalaisuuden ymmärtäminen on huomioitu myös opettajien ja seurakuntien työntekijöiden koulutuksessa. Kirkon varoilla julkaistaan erilaisia dialogiaiheeseen liittyviä vihkosia ja esitteitä, joita jaetaan seurakuntiin säännöllisesti. Saksan kirkoissa on myös vietetty toisen maailmansodan jälkeen erityistä Israel-sunnuntaita. Helmut Ruppel nimesi tärkeimmiksi kristittyjen ja juutalaisten välisen dialogin päämääräksi väärin käsitysten poisoppimisen sekä keskinäisen kunnioituksen, kuuntelemisen ja keskustelun oppimisen.

Ingrid Schmitt kertoi Stolperstein-hankkeesta. Saksalaisen taiteilijan Gunter Demingin ideoiman projektin tarkoituksena on muistaa natsien uhreiksi joutuneita juutalaisia ja muiden vainottujen ryhmien edustajia entisen asuintalon eteen katukiveykseen kiinnitetyllä kuparilaatalla. Laattoja on kiinnitetty yli 20 000 Berliinissä ja lähes kolmellasadalla muulla paikkakunnalla ympäri Eurooppaa.

Jüdisches Museum.

Seuraavaksi tutustuttiin Berliinin juutalaiseen museoon (Jüdisches Museum Berlin, www.jmberlin.de). Työryhmä osallistui opastettuun kiertokäyntiin, jonka teemana olivat monoteististen uskontojen, juutalaisuuden, kristinuskon ja islamin väliset yhtäläisyydet. Arkkitehtonisesti vaikuttavan museon on suunnitellut amerikkalainen arkkitehti Daniel Liebeskind. Museo esittelee juutalaisten historiaa Saksassa ja Euroopassa kahden vuosituhannen ajalta.

Illalla työryhmä osallistui sapatin iltajumalanpalvelukseen Joachimstaler Straßen ortodoksisynagogassa sekä sen jälkeen synagogan sapattiaterialle, jossa työryhmän vierailu huomioitiin kauniilla tavalla. Jumalanpalveluksessa ja illallisella oli mukana synagogan rabbi Yitshak Ehrenberg.

Lauantai 4.9.

Aamupäivällä työryhmä osallistui synagogajumalanpalvelukseen Oranienburger Straßen Neue Synagogassa. Alkuperäinen, vuonna 1866 rakennettu synagoga tuhoutui liittoutuneiden pommituksissa toisen maailmansodan aikana. Synagogan julkisivu restauroitiin 1980-luvulla, mutta sisätilaa ei rakennettu uudelleen entiseen asuunsa. Konservatiivis-egalitääriin synagoga toimii verrattain pienissä tiloissa samassa rakennuksessa. Synagogan rabbina toimii Gesa S. Ederberg, joka ennen juutalaiseksi kääntymistään on toiminut evankelisena pastorina. Jumalanpalveluksen jälkeen synagogan vanhimpiin kuuluva suomalaissyntyinen Risto K. Tähtinen kertoi Berliinin juutalaisen seurakunnan nykytilanteesta. Työryhmä kutsuttiin myös jumalanpalveluksen jälkeiseen kiddush-tilaisuuteen.

Oranienburger StraÙen synagoga.

Iltapäivällä työryhmä tutustui Haus der Wannsee Konferenz -museoon. Museoidussa huvilassa kokoontui 20.1.1942 Wannseen konferenssi, kansallissosialistivirkamiesten kokous, jossa päätettiin ”juutalaiskysymyksen lopullisesta ratkaisusta” (*Endlösung der Judenfrage*).

Sunnuntai 5.9.

Aamupäivän aikana kukin sai tutustua haluamaansa kohteeseen Berliinissä. Osa työryhmästä osallistui jumalanpalvelukseen Berliinin tuomiokirkossa, osa kävi museoissa ja osa tutustui Weißenseen juutalaiseen hautausmaahan. Weißensee on 42 hehtaarin kokoinena Euroopan suurin juutalainen hautausmaa. Siellä on noin 15 000 hautaa. Hautausmaan rapistunut kunto kertoo osaltaan siitä, ettei lukuisien sinne haudattujen omaisia enää ole hoitamassa hautoja, sillä monet Saksan juutalaiset suvut sammuiivat keskitysleireillä.

Weißenseen juutalainen hautausmaa.

Iltapäivällä tutustuttiin vielä keväällä 2010 avattuun Topographie des Terrorsiin, natsi-terrorin dokumentaatiokeskukseen (www.topographie.de).

Kukin vieraili omalla ajallaan sopivaksi katsomanaan ajankohtana holocaust-muistomerkillä, joka käsittää 20 000 laajuisella alueella 2711 natsien vainoissa kuolleiden juutalaisten muistolle pystytettyä kivipaatta.

Arviointia

Vierailu Berliinissä oli toinen Kirkko ja juutalaisuus-työryhmän opintomatka. Matka oli erittäin hyvin onnistunut. Tutustuminen juutalaiseen Berliiniin muistutti natsi-Saksan synkstä historiasta, mutta antoi myös konkreettisen kuvan kaupungin nykypäivän vilkkaasta juutalaisyhteisöstä.

Suomalaisen juutalais-kristillisen dialogin kannalta tutustuminen kristittyjen ja juutalaisten väliseen yhteistyöhön sekä juutalaiseen elämään Berliinissä oli antoisaa ja avasi hyödyllisiä näköaloja uskontojen väliseen keskusteluun ja kanssakäymiseen. Saksan juutalaisten historia liittyy keskeisellä tavalla Euroopan ja koko maailman juutalaisten menneisyyteen ja nykypäivään. Se vaikuttaa edelleen myös Saksassa käytävään kristittyjen ja juutalaisten väliseen vuoropuheluun. Pitkästä dialogitoiminnasta on syntynyt käytännön kohtaamisiin malleja, joita Suomessakin voitaisiin hyödyntää.

Työryhmälle oli erityisen mielenkiintoista kuulla Helmut Ruppelin ja Ingrid Schmittin ajatuksia ja näkemyksiä kristittyjen ja juutalaisten kohtaamisesta. Myös pastori Ulrich Laepplen, Risto K. Tähtisen ja rabbi Yitshak Ehrenbergin kanssa käydyt keskustelut antoivat hyödyllistä tietoa Saksan juutalaisten yhteisöjen nykytilanteesta.

Kirkko ja juutalaisuus -työryhmälle annetun tehtävänkuvan kannalta on tärkeää tutustua juutalaisuuteen ja juutalais-kristilliseen dialogiin eri maissa. Konkreettisiin paikkoihin kuten museoihin ja synagogiin tutustuminen sekä eri maiden asiantuntijoiden tapaaminen antavat tarpeellista laajempaa näkökulmaa työryhmän toimintaan. Tämän vuoksi työryhmä pitää vastaavanlaisia tutustumiskäyntejä hyödyllisinä jatkossakin.

Anu Heikkinen